

مبلّغ و دانش و اندیشه

غلامرضا گلی زواره

ضرورت بصیرت مبلّغ

اندیشه گر بلند و زبان گر رسا بود
هر گفته‌ای بلند و گران سنگ می‌شود
بدون شک اگر مبلّغان توانا و
زبردست در تبلیغ و ترویج اصول و
مبانی مکتب اسلام، هماهنگ با زمان
حرکت نکنند، استمرار آن ارزشها از
ضمانتی برخوردار نخواهد بود و از
مکتب و پیروانش جز آثاری در اوراق
تاریخ باقی نخواهد ماند. اینکه آیین
اسلام توانسته است حضورش را در
صحنه‌های بین‌المللی و منطقه‌ای
حفظ کند، وجود جایگاه رفیع عنصر
پیام‌رسانی با محتوای عالی بوده است

که آن را ارزشمند نموده و از زوال،
نابودی، انحراف و انجماد حفظ کرده
است.

خطیب و مبلّغ، هادی اجتماع
است و چنین کسی باید در دانش و
اندیشه و آگاهی پیشرو قافله باشد.
شهید مطهری علیه السلام در این خصوص
یادآور شده‌اند: «مبلّغین واقعی و
مجامع تبلیغی واقعی [باید] مظهر رشد
اسلامی باشند، بیدار کننده باشند،
دردها و نیازها را درک کنند، راه چاره
آن دردها و رفع آن نیازها را نشان
دهند... مسئولیت اصلی [مبلّغ] ایجاد
رشد و لیاقت و اعطای شناخت اسلام

و فرهنگ اسلامی... و معرفی مکتب است...»^۱

مبلغی که چنین وظیفه‌ای را بر عهده گرفته است، باید از رشد فکری و علمی برخوردار باشد تا بتواند در این مسیر موفق باشد، و برای اینکه هوشیاری فکری و ذهنی را افزایش دهد، با رشد دادن ذهن جستجوگر خویش، افقهای اندیشه را گسترش دهد و به قول آیه‌الله جوادی آملی: «پیام‌رسان باید اقیانوسی فکر کند تا به اهداف بزرگ و عالی دست یابد.»

آگاهی توأم با پژوهش

مبلغی که می‌خواهد پیامی را نشر و انتقال دهد، قبل از هر چیز باید زوایای آن را به درستی بشناسد و بدون تکیه به اقوال این و آن، شخصاً به تفحص و تحقیق پردازد. قرآن به ما دستور می‌دهد: «وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ»^۲؛ «از آنچه که به آن علم نداری، پیروی مکن.» و اصولاً گواه درستی گفتار از دیدگاه قرآن، بیان دلیل و برهان می‌باشد: «قُلْ مَا تَوَابُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ»^۳؛ بگو اگر راست می‌گویید، دلیل خود را بیاورید.» و حضرت

علی علیه السلام در این باره فرموده‌اند: «عَلَيْكُمْ بِالذَّرَايَاتِ لَا بِالرَّوَايَاتِ»^۴ بر شما باد به درایتها و [دقت] نه به نقل قولها [ی بدون بررسی].»

براین اساس، مبلغ باید پیام خود را با تکیه بر آگاهیهای لازم و جستجوهای علمی به مردم برساند. امام صادق علیه السلام تأکید فرموده‌اند: «مَا عَلِمْتُمْ فَقُولُوا وَمَا لَمْ تَعْلَمُوا فَقُولُوا اللَّهُ أَعْلَمُ إِنَّ الرَّجُلَ لَيَنْتَزِعُ الْآيَةَ مِنَ الْقُرْآنِ يَخْرُجُ فِيهَا أَبَعَدَ مَا تَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ»^۵ آنچه را بدان علم دارید، بگویید و در مورد آنچه که نمی‌دانید، بگویید خدا داناتر است. چه بسا، کسی آیه‌ای را [برای محکم نمودن ادعای خویش] از قرآن اخذ کند، در حالی که بیشتر از بلندای آسمان و زمین در این [نگرش] سقوط می‌کند.» و او راه خطا را درمی‌نوردد؛ زیرا استفاده‌اش آمیخته به جهل و اشتباه بوده است.

۱. یادداشتهای استاد مطهری، ج ۴، ص ۴۸۱.

۲. اسری / ۳۶.

۳. بقره / ۱۱۱.

۴. بحارالانوار، ج ۲، ص ۱۶۰.

۵. الکافی، کلینی، ج ۱، ص ۴۲.

نکته‌های تبلیغی و بحثهایی که سخنران و منبری برای مردم مطرح می‌نماید، اگر بر معرفت و برهان و تحقیق استوار نباشد، نه تنها مبلِّغ را به هدف نزدیک نمی‌گرداند، بلکه حتی مستمعین را از مقصد اصلی دور می‌کند. امام صادق علیه السلام فرموده‌اند:

«الْعَامِلُ عَلَى غَيْرِ بَصِيرَةٍ كَالسَّائِرِ عَلَى غَيْرِ الطَّرِيقِ لَا يَزِيدُهُ سُرْعَةَ السَّيْرِ إِلَّا بُغْدًا؛^۱ کسی که بدون بینش [و نگرش عمیق] به کاری دست بزند، همچون فردی است که در بیراهه گام می‌نهد که هر چه در حرکت شتاب ورزد، جز دوری [از هدف] نتیجه‌ای ندارد.»

سخنور در هر رشته‌ای که می‌خواهد سخن بگوید، باید بینا و بصیر باشد تا شنوندگان بر اساس صلاحیت علمی و معرفتی او، گفته‌هایش را با دقت بشنوند و با حُسن قبول تلقی نمایند. خطیب باید در حدّ خودش مبانی دین را بشناسد و مطلبی را که برای بحث بر می‌گیرند، به شنوندگان بفهماند؛ کسی که خود مطلبی را درک نکرده و از آن آگاهی ندارد، قادر نیست آن را به دیگران

تفهیم کند.

خشک ابری که بود ز آب نهی

ناید از وی صفت آب دهی

در قرآن شریف درباره پیشوای

بزرگ اسلام و پیروانش آمده است:

«قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُوا إِلَى اللَّهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي»^۲؛ «بگو این است راه من، من و پیروانم مردم را با بینش و بصیرت به سوی خدا می‌خوانیم.»

از امام باقر علیه السلام درباره حق خداوند بر بندگان پرسیدند، امام در پاسخ فرمود: «أَنْ يَقُولُوا مَا يَعْلَمُونَ وَيَقْفُوا عِنْدَ مَا لَا يَعْلَمُونَ»^۳ آن را که می‌دانند، بر زبان جاری سازند و در چیزی که نمی‌دانند، توقف کنند.»

تا نیک ندانی که سخن عین صواب است

باید که بگفتن دهن از هم نگشایی
امام امیرالمؤمنین علیه السلام نیز فرموده‌اند: «أَيُّكَ وَالْكَلَامُ فِيمَا لَا تَعْرِفُ طَرِيقَتَهُ وَلَا تَعْلَمُ حَقِيقَتَهُ فَإِنَّ قَوْلَكَ يَدُلُّ عَلَى عَقْلِكَ وَعِيَارَتِكَ تُنَبِّئُ عَنْ مَعْرِفَتِكَ»^۴

۱. همان، ص ۴۳.

۲. یوسف / ۱۰۸.

۳. میزان الحکمة، ری شهری، ج ۵، ص ۱۴.

۴. غررالحکم و دررالکلم، ص ۲۱۰، ح ۴۰۶۰.

برای اثبات آن بردباری، استقامت و مقاومت بروز دهد. مقدمه این کار، آن است که شخصاً با قرآن و احادیث و روایات صحیح و مورد اطمینان آشنا گردد و سپس دیگران را با این حقایق مأنوس سازد. احتمال دارد مُبَلِّغی با حکایتها و مثالها، آواز خوب و جاذبه هنری به طور مقطعی اعتماد مردم را جلب کند، اما مهم‌تر از این برنامه، جلب کردن توجه صاحب شریعت است.

در این راستا، پس از اینکه در اقبانوس معارف غواصی نمود و گوهرهای ارزشمندی به دست آورد، باید به قصد قربت و برای رضای خدا از چنین اموری دفاع کند. البته قرآن را نباید با رأی خود تفسیر کند. برای سخنان معصومین علیهم‌السلام نیز توجیه ناسالم و باطل درست نکند و در آنها برای خوشامد شنوندگان و یا تحت تأثیر جو سیاسی - اجتماعی تصرف نکند. همچنین به هنگام دفاع از حریم عترت و بیان فضائل معصومین و

اجتناب کن از اینکه در چیزی سخن بگویی که راه آن را نمی‌دانی و از حقیقت آن آگاهی نداری؛ چه آنکه گفته‌ات، بر عقل تو دلالت دارد و عبارتی را که می‌گویی، از آگاهی تو خیر می‌دهد.»

زیان در دهان ای خرده‌مند چیست

کلید در گنج صاحب هنر

چو در بسته باشد چه داند کسی

که گوهر فروش است یا پيله‌ور؟

دفاع از امور مُسَلِّم

مبَلِّغ باید موقعیت و حد و مرز علمی خود را بشناسد و با توجه به آن مطالب خود را انتخاب و ارائه کند. امام علی علیه‌السلام فرموده‌اند: «رَحِمَ اللَّهُ امْرَأً عَرَفَ قَدْرَهُ وَلَمْ يَتَعَدَّ طَوْزَهُ؛^۱ خداوند رحمت کند کسی را که قدر خویش را بشناسد و از حدّ خویش تجاوز نکند.»

وانگهی باید این نکته را ملحوظ داشته باشد که صرفاً از امور مُسَلِّم و محتوم و یقینی دفاع کند و تمام عنایت و هم و غمّ خویش را صرف این حقیقت نماید که امور قطعی و لا یتغیر را در وهله نخست به مردم معرفی کند و از چنین اموری به دفاع برخیزد و

۱. همان، ص ۲۳۳، ح ۴۶۶۶.

ائمہ علیہم السلام مطالبی را نگوید که خرد پسند نمی‌باشد.

تبلیغ باید بر اساس حقایق دین باشد، نه آنچه مردم به نام معارف و عقاید شناخته‌اند و با امواجی از خرافات و باورهای سست ممزوج نموده‌اند. مبلِّغ، بزرگان دین را چنان که در منابع مستند و موثق آمده است، معرفی کند. اعتدال در این امر لازم است که مبادا به غلَوّ منتهی گردد یا چهره‌ای درخشان و برجسته به صورت ناقص طرح گردد.

وقتی می‌خواهد روایتی را نقل کند، حقایق قرآنی، ذوق سلیم و عقل درست را در نظر گیرد. خداوند در خصوص آخرین رسولش می‌فرماید:

﴿وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْأَقَاوِيلِ لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ فَمَا مَنِكُم مِّنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ﴾^۱ «اگر پیامبر پاره‌ای سخنان را به افترا بر ما می‌بست، با قدرت او را فرو می‌گرفتیم. سپس رگ قلبش را پاره می‌کردیم و هیچ یک از شما قادر نبود که مانع این کار شود.»

سید بن طاووس، آن دانشمند بزرگ و مجتهد پرآوازه می‌نویسد:

«دیدم اگر کتابی در فقه برای عمل به آن بعد از خود می‌نوشتم، خلاف پارسایی و ورع از فتوا دادن بود و مشمول تهدید آیات نامبرده می‌شدم؛ زیرا وقتی خداوند پیامبر عزیز خود و دانای جهانیان را چنین عقاب کند، پس اگر من به ناحق حکمی کنم یا تألیفی ناصواب نمایم یا در این موارد خطا کنم، در حضور او روز قیامت چه حالی خواهم داشت.»^۲

مُبلِّغ نباید روایاتی را که ضروری یا قطعی دین نیست و امکان دارد معتبر نباشد و علم و عقل، آنها را تأیید نمی‌کند، نقل کند و نباید برای اثبات و توجیه آنها بی‌جهت وقت صرف کند.

برای اینکه بتواند معارف اسلامی و علوم آل محمد علیهم السلام را به درستی معرفی کند، لازم است در این جهت کوششی مداوم داشته باشد و برای وسعت بخشیدن به آگاهیهای خویش به مطالعه و بررسی منابع روی آورد. وقتی احاطه پیام رسان به منابع دینی رو

۱. حاقه / ۴۷-۴۴.

۲. کشف المحجّة، سید بن طاووس، متن ترجمه، ص ۱۵۹.

**مُبلِّغ نباید روایاتی را که
ضروری یا قطعی دین
نیست و امکان دارد معتبر
نباشد و علم و عقل، آنها را
تأیید نمی‌کند، نقل کند و
نباید برای اثبات و توجیه
آنها بی‌جهت وقت صرف
کند.**

مخصوصاً پاره‌ای از روایات و اشعار که
شائبه غلو در آنهاست و انتشار آنها سبب
متهم شدن شیعه می‌شود و بقیه فرقه‌های
اسلامی با توجه به این گونه روایات جعلی
که گوینده ناآگاه می‌گویند یا اشعار
غلوآمیزی که مدّاح ناآگاه می‌خواند، درباره
شیعه قضاوت منفی می‌کنند و نسبت شرک
و کفر می‌دهند.^۱

سرمایه‌های فکری

آگاهی مبلغ باید نسبت به معارف

۱. نگاه عارفانه بر محرم، آیه الله سید محمد باقر
موسوی همدانی، ص ۸۲

به افزایش رفت، بهتر می‌تواند امور
معتبر را از نقلهای سست تشخیص
دهد و قادر خواهد بود با استدلال و
برهان از مبانی ارزشی دفاع کند و به
شبهه‌ها و سؤالات مطروحه در این
باره پاسخ دهد و مردم را از راهروهای
تردید به بوستان معرفت برساند.

آیه‌الله سید محمد باقر موسوی
همدانی می‌نویسد: «نباید به خود
اجازه دهید... هر روایت نادرست و
جعلی را برای مردم بخوانید. باید
بدانید که هزاران سخن دروغ از سوی
دشمنان اسلام به عنوان روایت در بین
روایات وارد کرده‌اند. زنادقه چهارده
هزار روایت جعلی در بین احادیث
مندرج کرده‌اند و وقتی می‌خواستند
عبدالکریم بن ابی العوجا را اعدام
کنند، گفت: من چهار هزار حدیث
ساختم و وارد روایات شما کردم.

شناخت حدیث صحیح و ضعیف
نیاز به تخصص در علم حدیث دارد و لذا
مبلغی که در این زمینه علم ندارد، باید برای
اطمینان پیدا کردن از صحت روایاتی که
می‌خواند، به متخصص مراجعه کند و تأیید
بگیرد. آن گاه برای مردم نقل کند؛

اسلامی بنیانی، علمی، انتقادی باشد. علامه طباطبایی رحمته الله علیه می فرمود: «آنچه را که ما درک می کنیم از معارف دینی، می بایستی با قواعد علمی، عقلی و... اینها را نزدیک کنیم.»^۱

اما منابعی که لازم است، مبلِّغ به آنها توجه کند، عبارت است از:

۱. کتب تفسیر: تفاسیری همچون تفسیر نمونه، تسنیم، روشن، کاشف، کوثر، نور، راهنما، و جوان می تواند در این خصوص مفید باشد.

۲. منابع روایی: دومین منبع که می توان معارف، علوم اعتقادی، اخلاقی، فقهی و اجتماعی را از آن برداشت نمود، حدیث است. روایت در حقیقت رهنمودها، سفارشهای زبانی و قولی و به عبارت دیگر، سنت گفتاری پیامبر و ائمه هدی علیهم السلام می باشد.

۳. کتابهای تاریخی و سیره: اگرچه در منابع روایی، نکته های تاریخی، فضائل و مناقب اهل بیت علیهم السلام و مانند آن آورده شده است، اما مراجعه به کتابهای تاریخ و شرح حال، برای فعالیت های تبلیغی ضرورت دارد. شیعیان عصر

ائمه علیهم السلام به نگارش نکات تاریخی و سیره پرداخته اند که قدیمی ترین آنها اصیغ بن نباته است و آثاری را پدید آورده اند که غالباً به سیره نبی اکرم صلی الله علیه و آله، غزوات، تاریخ انبیاء علیهم السلام و مانند آن اختصاص دارد.

۴. احکام و مسائل شرعی: مبلِّغ باید

از یک طرف به کتابها و منابع اشرف داشته باشد و از سوی دیگر، میزان نیازهای مردم، موقعیت اقلیمی و فرهنگی و نوع ظرفیتهای آنان را در نظر بگیرد. همچنین شغل شنوندگان، جنس و طبقات سنی در مطرح کردن احکام شرعی و موازین فقهی دخالت دارد. خوشبختانه امروزه رساله های تخصصی چندی نوشته شده است که می توان از آنها استفاده کرد و احکام شرعی را به صورت دقیق برای مردم بیان کرد.

قرآن کریم می فرماید: ﴿وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتِكُمُ الْكُذِبَ هَذَا حَلَالٌ وَهَذَا حَرَامٌ لِيُفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ الْكُذِبَ إِنَّ الَّذِينَ يُفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكُذِبَ لَا يَفْلِحُونَ مَتَاعٌ قَلِيلٌ

۱. مجله ارم، بهمن ۱۳۷۶، ص ۵۸

تحت عنوان حقوق مطرح می‌گردند که انواع مختلفی دارند و شنوندگان و علاقه‌مندان را می‌توان بر حسب مقتضیات و نیازها با این مسائل آشنا نمود.

و حقوق اسلامی عناصر زنده و سازنده‌ای دارد و اگر به درستی بازشناسی و تحلیل گردند، برای رسیدن به کمال مطلوب، پاسخ‌گوی خوبی به شمار می‌آیند؛ اما مطرح کردن این گونه مباحث، به نبوغ فکری و تواناییهای ذهنی مبلغ بستگی دارد؛ زیرا او می‌تواند این نکات را به گونه‌ای طرح نماید که به گره‌گشایی از گرفتاریهای مردم کمک کند و روابط اجتماعی و مناسبات آنان را اصلاح نماید.

مبلغ پاسدار این میراث گران‌قدر است و نباید با گرایشهای انحرافی و زمزمه‌های گمراه‌کننده که به صورت افراط و تفریط جلوه می‌یابند، به ستیز برخیزد. اگرچه مقتضیات زمان و برخی واقعیت‌های اجتماعی و اقتصادی می‌تواند در احکام دینی تحول ایجاد کند، اما این برنامه به معنی دگرگون شدن معیارها و موازین و بنیانهای فقهی نمی‌باشد.

حقوق اسلامی عناصر زنده و سازنده‌ای دارد و اگر به درستی بازشناسی و تحلیل گردند، برای رسیدن به کمال مطلوب، پاسخ‌گوی خوبی به شمار می‌آیند؛ اما مطرح کردن این گونه مباحث، به نبوغ فکری و تواناییهای ذهنی مبلغ بستگی دارد

وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ^۱ برای هر سخن غیر واقعی (دروغی) که بر زبان‌تان می‌آید، مگویند که این حلال است و این حرام تا بر خدا افترا بندهید. کسانی که به خداوند دروغ می‌بندند، رستگار نمی‌شوند، اندک بهره‌ای می‌برند و [در عوض] به عذابی دردناک گرفتار خواهند شد.»

به علاوه، بخشی از مسائل فقهی